

Ihmelapsen huippulahjakkuus on sekä siunaus että kirous

Lapsen poikkeuksellinen lahjakkuus tai varhaiskypsyys on aina kiehtonut ja askarruttanut ihmisiä. Viaton virtuoosi liikuttaa aikuisia tavalla, jolle ei ole olemassa vertailukohteita, olipa erikoisosaamisen ala viulunsoitto tai teoreettinen fysiikka. Kun soitin valittaa lapsen käsissä rakkauden tuskaa tai nuori matemaatikko keksii uuden näkökulman tieteelliseen ongelmaan, on kuin lapsi kurkottaisi luvattomasti täysikasvuisten maailmaan ja varastaisi sieltä itselleen taidon, jota edes useimmat saman alan ammattilaiset eivät koskaan saavuta.

Nerous on määrittelykysymys, samoin kysymys siitä, kenet voidaan nimetä ihmelapseksi. Ilmiöön liittyy aina kaksi piirrettä: jonkun on pitänyt havaita lapsen kyvyt ja niistä on täytynyt tulla julkista omaisuutta. Useimmat suuret säveltäjät – Richard Wagneria kenties lukuun ottamatta – ovat osoittaneet erikoislaatuisia musiikillisia kykyjä jo varhain, mutta läheskään kaikkia ei ole pidetty ihmelapsina. Kenties heillä on ollut viisas ja avarakatseinen opettaja, joka on kyllä nähnyt oppilaansa nerouden mutta on päättänyt antaa sen kypsyä rauhassa. Musiikinhistoria on täynnä sammuneita tähtiä sekä luovan että esittävän säveltaiteen puolella, emmekä koskaan tule tietä-

Viulutaiteilija Heimo Haitto soittaa radion viihdeillan "viikonloppujunassa" vuonna 1955. Kuva Lehtikuva.

2493

mään, mitä heistä olisi tullut, jos he olisivat saaneet kehittyä ilman haitallista kohua.

Sitten on muutama sellainen kiistaton ihme kuin W.A. Mozart, joka sävelsi ensimmäisen sinfoniansa kahdeksanvuotiaana ja johti vähän ennen viisitoistavuotispäiväänsä kolme Mitridate-oopperansa esitystä Milanossa. Mozart on monessa suhteessa omassa sarjassaan, mutta hänen elämänsä ja tuotantonsa havainnollistavat yleisemminkin ihmelapsen kohtaloa. Hän olisi voinut tehdä sovinnaisia tilaustöitä ja saada osakseen aatelisten ja kirkonmiesten suosion ja sen suomat taloudelliset edut. Hänen oli kuitenkin pakko riuhtaista itsensä irti kaikista pidäkkeistä, minkä jälkeen maailma sai kuullakseen toinen toistaan ihmeellisempiä mestariteoksia.

Ihmelapset aiheuttavat kateutta

Huippulahjakkaan lapsen vanhempänä tai opettajana ei ole helppoa olla. Leopold Mozart opetti poikaansa, millä oli valtavan suuri myönteinen merkitys pojan kehitykselle. Isän oli kuitenkin vaikea sietää sitä, että poika meni niin aikaisin ja niin selvästi hänen edelleen, ja seurauksena oli tunnettu konflikti.

Jokainen lapsinero herättää väistämättä kateutta, mikä johtaa pyrkimykseen valjastaa hänen kykynsä aikuisten käyttöön. Lapsista tulee näyttelyesineitä, aikuisten psyykkisiä jatkeita eli psykologian termein self-objekteja. Heihin investoidaan aikaa ja rahaa, mutta panostuksesta odotetaan moninkertaista voittoa, jota mitataan maineessa ja rahassa.

Lapsen pyristelyä kontrollia vastaan ei katsoa hyvällä, sillä jos holhokki luisuu omille teilleen, voidaan hyödyillekin joutua sanomaan hyvästit. Joskus kontrolli saa sadistiset mittasuhteet. Tästä ääriesimerkkinä on kiinalainen huippupianisti Lang Lang, jonka poliisisä irtisanoutui työstään voidakseen edistää poikansa uraa. Kun Pekingin konservatorion professori kieltäytyi antamasta tunteja lahjottomaksi arvioimalleen pojalle, isä oli vähällä tappaa tuolloin 11-vuotiaan poikansa tunkemalla väkisin kourallisen lääkkeitä tämän kurkkuun.

Ihmelasta vaanii kaksi vaaraa, joista toinen **2494** liittyy hänestä huolta pitäviin ja häntä kasvat-

taviin aikuisiin, toinen hänen omaan kehitykseensä. Kunnianhimoiset aikuiset voivat estää lapsen kypsymistä kontrollipyrkimyksillään. Kehityksen kannalta kriittinen vaihe on nuoruusikä: useimmista lapsineroista tai -tähdistä ei kuulla murrosiän jälkeen mitään. Kysymys liittyy luonnollisesti seksuaalisuuteen ja sen kohtaloihin. Ihmelapsen pitäisi integroida uusi, seksuaalinen ruumiinsa varhaiskypsymyksen ja pystyä sisällyttämään luovuuteensa sen mukanaan tuomat tunteet ja aistimukset.

Monenlaista lahjakkuutta

Aina on ollut potentiaalisia ihmelapsia, joiden lahjoja kukaan ei ole huomannut, ja ne ovat jääneet hyödyntämättä. Nerotkin tarvitsevat opetusta ja kannustusta, eivätkä heidän taitonsa puhkea kukkaan tyhjiössä. Felix Mendelssohn oli pienestä pitäen tekemisissä aikansa kulttuurieliitin kanssa; Joseph Haydn ja Franz Schubert olivat poikakuorojen kasvatteja. Matemaatikko Leonhard Eulerin (1707–1783) onneksi kuuluisan fyysikkosuvun jäsen Johann Bernoulli kuului hänen isänsä ystäväpiiriin ja sai isän luopumaan pojalleen suunnitelmastaan pappisurasta.

Kärsimys yhdistyy ihmisten mielessä nerouteen. Joseph Haydn joutui vanhemmitaan eroon ja kaukaisten sukulaisten hoiviin kuusivuotiaana, jotta hän saisi riittävän hyvää musiikinopetusta. Hän kulki rääsyissä ja näki suorastaan nälkää. Schubert eli köyhyydessä koko lyhyen elämänsä ajan. Gustav Mahlerin 13 sisaruksesta peräti kahdeksan menehtyi lapsuudessa tai nuoruudessa. Kärsimys tuskin tuottaa neroutta sinne, missä sitä ei muutoin ole, mutta se ohjaa luovuutta uusiin uomiin.

Lapsinerot tai ihmelapset ovat tavallisesti vähintään normaalilahjaisia, usein ikätoveriinaan lahjakkaampiakin. Persoonallisuudeltaan he voivat tietysti olla hankalia, vaativia tai kypsymättömiä. Mozart viljeli kirjeissään runsaasti kakkahuumoria ja saattoi ilveillä ja heittää kuperkeikkaa, kun koki ikävystyvänsä. Hänen anaaliset verbaalivyrotyksensä kertovat kiistattomasta sanallisesta lahjakkuudesta.

Jotkut matematiikan tai fysiikan huippulahjakkuudet ovat suvereneja numeroiden

maailmassa mutta eivät ymmärrä tunteista tai ihmisten välisestä kommunikaatiosta yhtään mitään. Millaisia mahtoivat olla köyhään intialaisperheeseen syntyneen Srinivasa Ramanujanin mieli ja persoonallisuus? Hän sai ensi kosketuksen matematiikkaan kymmenen vuoden iässä ja laati omia teorioitaan jo parin vuoden päästä. Hän keksi matematiikan kauneimmaksi kaavaksi kutsutun Eulerin identiteetin omia aikojaan ja kehitti koko joukon teorioita, jotka on pystytty todistamaan vasta viime aikoina. Ramanujan kuoli vuonna 1920 vain 32-vuotiaana – aivan liian nuorena, kuten niin monet muutkin nerot.

***Mozartin anaaliset
verbaalivyörytykset
kertovat kiistattomasta
sanallisesta lahjakkuudesta***

Ramanujan oli kiistatta luova nero. Eri asia ovat niin kutsutut savantit, joilla saattaa olla aivovamma tai autismi mutta lisäksi jokin ällistytävä erikoiskyky. Useimmat heistä tarvitsevat apua selviytyäkseen arkipäiväisistä askareista, mutta he saattavat varastoida valokuvamuistiinsa tuhatmäärin kirjoja tai suorittaa päässään käsittämättömän mutkikkaita laskutoimituksia.

Daniel Tammet on eräs tunnetuimmista savanteista. Hän luetteli viidessä tunnissa ulkomuistista 22 514 piin desimaalia ja oppi parissa viikossa puhumaan sujuvasti islannin kieltä. Lisäksi hän puhuu kymmentä muuta kieltä. Tammetilla on diagnosoitu Aspergerin oireyhtymä, ja hänellä oli lapsuudessaan epilepsia. Jostakin syystä hän on mieltynyt suomen ja viron kieliin, joiden pohjalta hän on konstruoinut mänti-kielen. Tammet on kiistatta poikkeusyksilö – mutta onko hän nero?

Savantit ovat vilkkaan tieteellisen mielenkiinnon kohteena. Jos heidän erityiskykyjään ymmärrettäisiin paremmin, tietoa voitaisiin käyttää yleisemminkin oppimisen tehostamisessa. Savanteilla on joitakin muistitekniikkoja, jotka mahdollistavat informaation nopean varastoinnin. Joissakin tapauksissa kyse on synestesiasta, kyvystä ylittää aistipiirit. Esimerkiksi Daniel Tammet kokee luvut visuaalisesti: jokaisella kokonaisluvulla aina kymmeneentuhanteen asti on omanlaisensa muoto, väri ja rakenne.

Todellista itseyyttä etsimässä

Budapestilaiseen taiteilijaperheeseen syntyi 1903 poika, joka yritti laulaa alle yksivuotiaana, soitti pianoa kaksivuotiaana ja sävelsi esikoisteoksensa pari vuotta myöhemmin. Kahdeksan vuoden iässä hän esiintyi kuninkaallisille. Géza Révész -niminen psykologi tutki poikaa vuosien ajan saadakseen selville, millaisista aineksista lapsinerot on tehty. Tähän musiikin ihmelapseen, Erwin Nyiregyháziin, kohdistui suunnattomia odotuksia.

Varhain isättömäksi jäänyttä poikaa passattiin niin, että palvelijat sitoivat hänen kengännahansa ja paloittelivat valmiiksi hänen pihvinsä. Äiti yritti estää Erwiniä säveltämästä ja halusi poikansa keskittyvän pianonsoiton harjoitteluun, koska arveli pääsevänsä siten käsiksi menestykseen ja suuriin rahoihin. Äidin ja pojan välit tulehtuivat, ja Erwin muutti 17-vuotiaana Yhdysvaltoihin.

Siellä lumouduttiin tyrmäävän komeasta nuorukaisesta, joka soitti Lisztiä kuin olisi ollut tämän reinkarnaatio. Erwin riitaantui kuitenkin managerinsa kanssa ja nosti oikeusjutun tätä vastaan. Esiintymiset vähenivät dramaattisesti. Pianisti vaipui vuosikymmeniksi unohduksiin, asui halvoissa hoteleissa ja yöpyi toisinaan metroasemilla, kun rahat loppuivat. Hän oli alkoholisti ja seksiaddikti. Aviossa hän ehti olla kymmenen kertaa ennen kuolemaansa 84-vuotiaana.

Nyiregyházi on malliesimerkki siitä, mitä huippulahjakkaalle lapselle tapahtuu, kun hänet nostetaan liian aikaisin jalustalle palvottavaksi. Hän ei oppinut lapsuudessaan mitään normaalielämän taitoja tai valmiuksia ja antoi yhdysvaltalaisen impressaarioidensa huijata itseään. Kaikesta päätellen hän kärsi vaikeasta persoonallisuushäiriöstä eikä pystynyt hyödyntämään kapasiteettiaan läheskään täysimääräisesti.

Suomalaisen viulunsoiton historian itsessään selviin tähtiin kuuluu Heimo Haitto, joka voitti Lontoossa 1939 kansainvälisen musiik-

kikilpailun 14-vuotiaana. Hänen opettajansa Boris Sirpo vaati oppilailtaan mielettöntä harjoittelua ja täydellistä omistautumista viululle. Heimo Haiton vanhemmat sitoutuivat antamaan poikansa Sirpon kasvatiksi. Oudoin ehto oli, että Heimo saisi tavata vanhempansa vasta täytettyään 18 vuotta. Niinpä poika näki vuosien kuluttua Helsingissä kadulla tutulta vaikuttavan naisen ja mietti, mahtoiko kyseessä olla hänen äitinsä.

Lontoon kilpailuvoitto oli Suomessa sensaatio, ja Haitto pestattiin Pikku pelimanni-elokuvan päärooliin. Sen käsikirjoitus – kuinka ollakaan – oli Boris Sirpon käsialaa. Opettaja hallitsi täydellisesti Haiton elämää. Sitten syttyi sota. Heimo Haitto konsertoi kotimaassa ja ulkomailla Punaisen Ristin hyväksi. Kiertue ulottui Yhdysvaltoihin asti, jonne Haitto muutti 17-vuotiaana yhdessä Boris Sirpon kanssa. Tarvitaan tuskin psykiatrin koulutusta sen ymmärtämiseksi, että oppilaan ja opettajan suhde oli vääristynyt. Ei ihme, että Haitto pyristeli siitä irti mahdollisimman pian hakeamalla Yhdysvaltain merijalkaväkeen.

Henkisestä vankilastaan vapautunut Haitto ei osannut käyttää vapauttaan. Loistava soittaja sai kiinnityksiä loistavien orkesterien riveihin, mutta ihmissuhteita rasittivat runsas alkoholinkäyttö ja peliriippuvuus. Haitto vietti sitten jonkin aikaa suoranaista kulkurinelämää. Ehkä se oli ainoa mahdollinen tapa tutustua siihen ihmiseen, joka hän oli – tai rakentaa omaa persoonallisuutta, mihin Sirpon pihdeissä ei ollut mitään mahdollisuutta. Viimeiset vuodet Suomessa Eva Vastarin rinnalla olivat harmonisempia, ja levoton pikku pelimanni sai lopulta rauhan.

Showmaailman ihmelapset

Nykyajan kuuluisimmat lapset löytyvät viihteen ja elokuvan maailmasta. YouTubeissa on sadoittain lasten soitto-, laulu- ja tanssiesityksiä, joista muutamat ovat saaneet miljoonia katsojia. Sieltä löytyy pikku pianisteja ja viulisteja, joista odotetaan ”uutta Mozartia”, uskoakseni aivan turhaan. Pohjois-Koreassa on arveltu, että joukko robottimaisesti soittavia viisivuotiaita pikku kitaristeja parantaa

maan ankeaa imagoa, mutta katsoja ennemmin ahdistuu kuin tuntee mielihyvää. Lasten soittimet ovat aivan liian suuria, hymy on harjoiteltu, ja veikeäksi tarkoitettu koreografia on pikemminkin pelottava.

Monissa kykyjenetsintäkilpailuissa lapset ja nuoret korjaavat palkinnot. Yhdysvaltalainen Jackie Evancho nousi kymmenvuotiaana maineeseen Talent-kilpailuissa. Hänellä on pikku-tytöksi hämmästyttävän upea ääni, ja hän soittaa viulua ja pianoa, säveltää ja kirjoittaa laulutekstejä. Jackie on ilmeinen monilahjakkuus, jonka taloudelliset huoletkin taitavat olla ohi rahakkaiden levytyssopimusten ansiosta.

Samoin kävi nuorelle brittiläiselle tanssijalle George Sampsonille. Yksinhuoltajaäidillä ei ollut varaa maksaa pojan tanssitunteja, ja George tienasi tarvittavat rahat tanssimalla Manchesterin kaduilla. Sitten hän meni ja voitti 15-vuotiaana vuoden 2008 Britain's Got Talent -kilpailun, sai 100 000 punnan palkinnon ja allekirjoitti kohta sen jälkeen miljoonasopimuksen.

Sellaisia tarinoita suuri yleisö rakastaa, ja samalla käynnistyvät kateelliset puheet. Media alkaa seurata suosikkien ja heidän perheidensä elämää tarkasti, ja pahansuovat kommentit yleistyvät. Vaikeimmassa asemassa ovat elokuvan lapsitähdet, joiden suosio perustuu suureksi osaksi viehättävään tai muuten vetoavaan ulkomuotoon. Sehän muuttuu joka tapauksessa murrosiässä, ja lapsen suloisuus on enää muisto.

Joskus 1960-luvun alussa televisiossa esitettiin Ted Tetzlaffin 1949 ohjaama trilleri nimeltä Ikkuna. Olin silloin suunnilleen samanikäinen kuin elokuvan päähenkilö ja istuin sohvan reunalla kauhusta jäykkänä. Kymmenvuotias Tommy on joutunut pahaan pulaan: hän on nähnyt murhan, mutta koska hänellä on ollut taipumus kerskailla ja valehdella, kukaan ei usko häntä. Vanhemmat pakottavat pojan lopulta pyytämään murhaajilta anteeksi pahoja puheitaan, minkä jälkeen nämä jahtaavat Tommya tarkoituksenaan tappaa hänet. Edes Alfred Hitchcock ei koskaan asettanut lasta yhtä inhottavaan tilanteeseen omista elokuvissaan.

Pystyn tänäkin päivänä näkemään elokuvan loppuratkaisun sieluni silmillä, ja siitä tuli

eräs tuon lapsuuden kesän leikkiteemoista. Se oli tietysti tapa purkaa ja käsitellä voimakasta kokemusta. Ikkunaa pidetään edelleen hyvänä film noir -klassikkona, mutta kaikki kriitikot ovat yhtä mieltä siitä, että sen menestyksen syy oli Tommy'n esittäjä Bobby Driscoll. Hänen suorituksensa on sanalla sanottuna huikea, älykkään ja herkän pojan vaistonvarainen täysosuma.

Valitettavasti vaikea akne turmeli Bobby Driscollin kasvot, eikä pituuskasvukaan edennyt toivotulla tavalla. Hänelle ei enää tarjottu rooleja, ja hän ajautui vähitellen huumekehrteeseen. Entisen lapsinäyttelijän ruumis löytyi 1968 rakennusjätteiden seasta samoilta seuduilta, joille läpimurtoelokuvankin tapahtumat oli sijoitettu. Näyttelijä oli kuollessaan vain 31 vuoden ikäinen.

Tarina on lohduttoman surullinen eikä valitettavasti ainoa laatuaan. Elokuvmamaailman lapsitähtiä ei osata nykyisinkään suojella. Varsinkin huumeet ovat monen kohtalona. River Phoenix ja Brad Renfro kuolivat kumpikin huumeiden yliannostukseen hiukan yli 20-vuotiaana. Renfro muistetaan varsinkin roolistaan elokuvassa Päämies. Hän onnistui välittämään kuvan katu-uskottavasta, pinnalta kovasta mutta sisältä herkstä pojasta – ehkä siksi, että hänen oma lapsuutensa isoäidin kasvattamana ei ollut aivan tavanomainen.

Muita aikuisiässä huumeiden kanssa taistelleita entisiä lapsitähtiä ovat muun muassa Macaulay Culkin (Yksin kotona), Tatum O'Neal (joka sai 10-vuotiaana Oscarin roolistaan elokuvassa Paperikuu), Edward Furlong (John Connor elokuvassa Terminator 2) sekä Drew Barrymore. Barrymore esiintyi koiranruokamainoksessa yhdentoista kuukauden iässä ja lumosi kuusivuotiaana katsojat elokuvassa E.T. Kolmetoistavuotiaana hän olikin jo huumevieroituksessa ja yritti itsemurhaa vuotta myöhemmin. Hurjien teinivuosien jälkeen Drew Barrymore on noussut takaisin huipulle, mutta yksityiselämä on edelleen kovin levotonta.

On niitäkin, jotka ovat selvinneet tähteydestään ehjin nahoin. Shirley Templestä tuli myöhemmin peräti suurlähettiläs Ghanaan ja Tšekkoslovakiaan. Monet ovat tyytyneet pik-

kuusiin tv-sarjoissa tai ovat löytäneet itselleen ammatin viihdemaailmasta. Vain harvat ovat voineet jatkaa uraansa aikuisina yhtä menestyksekkäästi kuin lapsuudessaan.

Palvontaa lähentelevä ylistäminen ja tiedotusvälineiden loputon mielenkiinto ovat lapsen psyykelle kohtuuton taakka. Lapsen kysymätöntä mieltä ei ole luotu kestävämpään supertähteyttä seuraavia paineita. Kirkuvat fanit, loistohotellit, loputtomat haastattelut ja poseeraukset tuottavat sellaisia high-elämyksiä ja dopamiiniipukkeja, ettei mikään tavallisen elämän tapahtuma yllä samaan. Siksi tyhjyyttä on täytettävä huumeilla, joiden avulla voi kemiallisesti tuottaa samantapaisen hyvänolon tunteen.

Lapsitähti tarvitsisi ympärilleen kokonaisen aikuisten armeijan suojelemaan häntä riistolta ja hyväksikäytöltä. On tuskin mitään surullisempaa kuin entinen lapsitähti, joka ei ole koskaan selvinnyt tavalliseen arkielämään vaan yrittää epätoivoisesti puhalttaa eloa sen sammuneeseen hehkuun.

YouTubesta löytyy video korkeintaan nelivuotiaasta eteläkorealaispojasta, joka laulaa Beatlesin laulun Hey, Jude ja "säestää" itseään kitaralla. Missään ei ole oikein tolkkua, ei sanoissa, ei laulussa eikä varsinkaan soitossa. Silti tämä pieni ihminen on suunnattoman hellyttävä eläytyessään laulajan rooliinsa. Hän on omassa mielikuvamaailmassaan, missä kukaan ei painosta, määräile eikä riistä häntä. Todellinen luovuus ei koskaan voi syntyä pakotettuna. Kun luovuus yhdistyy varhaiseen lahjakkuuteen, olemme tekemisissä ihmeen kanssa. ■

JARI SINKKONEN, LT, lastenpsykiatrian dosentti, ylilääkäri
Pelastakaa lapset ry.

KIRJALLISUUTTA

- Haitto H. Maailmalla. Helsinki: Kirjayhtymä, 1976.
- Hildesheimer W. Mozart. Suom. S ja P Heikinheimo. Helsinki: Otava, 1984.
- Lang Lang. Pitkä matka menestykseen. Suom. R Virkkunen. Helsinki: Otava, 2008.
- Winnicott DW. Playing and reality. Harmondsworth: Penguin Books, 1971.